

A francia földbirtokviszonyokról

Írta: PETHEŐ KÁLMÁN.

Míg a civilizált államokban az ipari vállalatok mind erősebb koncentrációja a trustök és kartellek alakításához vezet, addig a földművelésben az ellenkező irány mutatkozik, a földbirtok lassú, de állandó feldarabolása mind szélesebben tapasztalható. Francia földön sem látjuk azt az irányzatot mely a földbirtok koncentrációjára mutatna, érte ez alatt a nagybirtokok területének a növekedését. Sőt a statisztikai enquete-ok eredményei épp az ellenkezőt bizonyítják; ezek szerint a nagybirtok az ország minden részében területre nézve megállapodott, vagy csökkenőben van. Itt említjük meg, hogy a francia hivatalos meghatározás a birtokkategóriák nagyságára nézve egészen eltér a miénktől, amennyiben kisbirtoknak tekinti a 10 hektárig terjedő földtulajdont, középbirtoknak a 10-40 hektárnyi birtokot, a 40 hektáron felüli birtok pedig szerinte már nagybirtok. Ez az osztályozás még a francia belterjes földművelés mellett sem igen állhatja meg a helyét, s újabban mind többen követelik a birtokkategóriák felső határának kiterjesztését. Nagyjában tehát a francia kisbirtok a mi törpebirtokunknak felel meg, a nagybirtok pedig a mi középbirtokunk alsó határának.

A művelés alatt álló összes területből 35% esik a nagybirtokra, 26% a kisbirtokra, a többi területen a középbirtok foglal helyet. Bár a középbirtok aránylag a legnagyobb területen dominál, mégis a francziák eddig nem helyeztek elég súlyt a birtokkategóriáknak erre a csoportjára, pedig nemcsak a legtöbb föld van a középbirtokosok kezén, hanem ők adnak kenyeret a legtöbb mezőgazdasági munkásnak is.

Ennek a mostoha elbánásnak FLOUR DE SALNT GENIS akadémiai pályadíjjal kitüntetett művében azzal adja magyarázatát, hogy a középbirtokos osztály legtöbbszörre mind tanult, intelligens polgáremlerekből kerül ki, kik nem annyira további vagyonszerzés céljából vesznek vagy bérelnék földet, mint inkább hiúságból, meg azért, hogy eddigi munkájuk gyümölcsét nyugodt visszavonultságban élvezhessék; éppen ezért nem sokat törődnek a termelési viszonyok fejlesztésével s az ezzel kapcsolatban álló sociális kérdések megoldásával. Ma még ők nem munkásai a gazdasági haladásnak, pedig e művelt s amellől jómódú elembe mennyi erő és képesség bever kiaknázatlanul. A kezükben levő összes birtokterületnek alig 20%-án gazdálkodnak saját maguk; $\frac{8}{10}$ -ét bérlők, felesek kezelik, kik idővel, bár kemény munka árán, önállóságra vergődnek, s gyakran megszerzik a tulajdonostól a rájuk bízott gazdaság egy részét, minthogy ez a beruházásoktól félve, rövid idő alatt igyekszik túladni birtokán, melynek kezeléséhez sem ért s melyet rendesen csak hiúságból vett meg.

Ha a közép nagyságú gazdasági üzemeket a hivatalos megállapításon belül még két alcsoportra osztjuk és pedig 10-20 hektárnyi és 20-40 hektárnyi üzemekre, azt látjuk, hogy a 10-20 hektáron termelő gazdák száma minden megyében meghaladja a másik alcsoportba tartozó birtokosok számát. Ezek a középbirtokosok közt helyet foglaló, de a legkevesebb földdel bíró gazdák igen keményen dolgoznak, nagyon takarékosak; a viszony is sokkal szorosabb köztük és munkásaik közt, mint azt az ugyanezen osztályba sorolt nagyobb birtokosoknál tapasztaljuk. A középbirtokosoknak ez a része sokkal több hasonló vonást mutat a kisbirtokossal, sokkal közelebb áll hozzá nemcsak életmódjában, gondolkodásában, hanem egész gazdasági és sociális funkcióját tekintve is. Helytelen tehát a hivatalos osztályozás, midőn e lényegében teljesen kisbirtokos elemet, csupán a birtokolt földterület alapján, a középbirtokosok kategóriájába sorozza.

A statisztikai adatokból világosan kitűnik a francia kisbirtok emelkedése számra és területre nézve egyaránt. Míg ugyanis a legutóbbi kimutatások szerint a parasztbirtokosok száma 42 megyében emelkedett, a kisbirtok aránya az összes területhez 52 megyében növekedett; ezzel szemben a csökkenés alig számottevő.

Az elért szaporodás egyrészt a középbirtokok, másrészt és főleg az egészen kicsiny, csak egy-két árnyit tevő birtokok rovására történt. Ez a kis földszalag nem tudja eltartani a parasztot, ki rendesen az apai örökség feldarabolása útján szerezte s bármennyire ragaszkodik hozzá, rövid idő alatt kénytelen túladni rajta; ő maga vagy gazdasági munkás lesz, vagy a városba megy a proletariátust növelni. Az utóbbi eset majdnem szabály.

A kisbirtok aránya tehát állandóan emelkedik a legtöbb megyében, ahol pedig stagnál, ott is megtartja eddigi pozícióját a születések számának rendkívüli alacsonyossága folytán. A születéseknek felette alacsony száma egyrészt, másrészt pedig a vidéki népességnek a városokba való tömeges tódulása következtében áll elő a »*dépopulation des campagnes*« – a vidék elnéptelenedése, mi évről évre aggasztóbb mértéket öltött. Míg 1846-ban a városi lakosság az összes népességnek $\frac{1}{4}$ -ét tette, ma már felét teszi; ezzel szemben a vidék népessége rohamosan csökken, nemcsak a városi lakossághoz való arányszámát tekintve, hanem absolute is. A vidék 1846-ban még 26 millió 650 ezer lelket számlált, 1906-ban pedig csak 22 millió 700 ezret. A városba özönlő földművest, sokszor a gazdasági munkást is, a végrehajtó úzi el kicsiny birtokáról; ezt bizonyítják a jelzálogterhekről szóló kimutatások, melyek szerint a jelzálogkölcsonök $\frac{2}{3}$ -a 200 frankon alul marad, a végrehajtás alá kerülő ingatlanok $\frac{1}{6}$ -ának értéke pedig nem haladja meg az 1.000 frankot. A törpebirtokos pusztulását siettetette az a körülmény is, hogy kölcsönt egészen a legújabb időkig 7%-nál alacsonyabb kamatláb mellett nem kaphatott. A hitelre szorulóknak súlyos helyzetén akar könnyíteni az 1898. évi RIBOT-féle törvény, mely lehetővé teszi a földhitelintézetek útján a 3.5% melletti, hosszú lejáratú kölcsönök folyósítását; ily kedvező feltételek mellett a kölcsönzött tőke visszafizetése sokkal inkább remélhető; másrészt kérdés marad, vajjon nem rejtenek-e újabb veszedelmet magukban ez előnyök azzal, hogy a jövőben az ingatlan megterhelése ily módon tetemesen megkönnyítetik. A földművelésügyi tárca költségvetési előadója szerint a francia jelzálogteher, mely a földbirtokon fekszik, ma körülbelül 8 milliárd. Franciaországban földbirtok jelzálogi helyzete, amennyire azt a hiányos ada-

tok mutatják, nem mondható kedvezőnek. A földműveléssel foglalkozó népességből száz egyén közül alig van négy, ki a maga ura, ki ne másnak a számlájára dolgoznék s a birtokok óriási hányadát súlyos adósságok nyomják. Évente mintegy 400 ezer új jelzálogadósság keletkezik. Mily hányadot képvisel ebből tisztán a föld megszerzésére felvett kölcsön, arról nincsen biztos tudomásunk. FLOUR DE SAINT GENIS hozzávetőleges számításai szerint a jelzálogadósság tökenövekedése 95-100 millió frank volna, ily viszonyok mellett érdekes, hogy a francia törvényhozó mégis a hosszúlejáratú kölcsönök biztosításával akarja rekonstruálni a parasztbirtokot.

Másik dolog, mit nem szabad szem elől téveszteni, a francia örökösödési rendszer, mely közvetve szintén hozzájárult a vidék elnéptelenedéséhez. A törvény előírja a gyermekek egyenlő részesedését az örökségben az apa halála után, ami azután sokszor a földbirtok hihetetlen elaprózódására vezet.

Az új irány erősen követeli a *Code civil* idevonatkozó részének az átdolgozását, oly értelemben, hogy a jövőben az apa szabad végrendelkezési joga fennálljon. Hogy mennyire helyes ez az újabb felfogás, láthatjuk abból, ha meggondoljuk, hogy a helytelen örökösödési rendszernek mily nagy kihatása van a születések számára. A francia szereti a földet, de szereti a gyermeket is; a választás nehéz; már pedig, hogy a birtok egy kézben maradjon, ahhoz éppen elég, ha csak egy gyermeke van. LUCIEN MARCH, a híres statisztikus vizsgálódásai mutatják, hogy ott, ahol a birtok a legkisebb, ott a születések száma is a legalacsonyabb.

Nem lehet feladatunk ily szűk keretben részletesen fejtegetni a nagy és kisbirtok előnyeit Franciaországban, szembeállítva egymással a két birtokkategóriát, csupán megemlítjük a legutóbbi enquete-nek ebben az irányban tett tapasztalatait. A hivatalos adatok bebizonyították, hogy a francia kisbirtok az utolsó húsz év alatt nagy haladást tett, mind a technikai eszközök, mind pedig a helyesebb művelési rendszerek alkalmazásában. Tizenöt megyében a termelési eszközök egyenlők a nagy tőkével rendelkező földbirtokéival, sőt huszonhét département-ban még magasabb színvonalon is állanak. A többi megyében a modern technikai eszközök hiányát

szinte teljesen pótolja a föld hozadékképességének emelésére fordított kitűnő munkaerő. A különösen a rendelkezésre álló tőke a termelés kiterjesztése stb. folytán a nagybirtokban reilő fokozottabb gazdasági erő előnyeit éppen az a körülmény csökkenti leginkább, hogy a szükséges munkáskéz csat ritkán áll rendelkezésre; az ügyesebb, értelmesebb napszámost a városba csalogatja a magasabb munkabér. E ténnyel magyarázható az a feltűnő jelenség, hogy kilencz megyében a kisbirtok egy hektárra eső hozadéka egyenlő a nagybirtokéval, negyvenhétben pedig annál magasabb. Különösen a kerti gazdaság és a szőlőművelés az a két fontos termelési ág, hol a kisbirtok magasán felette áll a nagybirtoknak. Míg ugyanis a nagybirtok túlnyomó része majdnem 40%-a szántóföld, addig a kertészet és szőlőművelésben 36%-kal a kisbirtoké az elsőség. E két termelési ágban elért eredmény vezetett legújabbán a Földközi tenger partvidékein, a Rhône és a Garonne völgyében nagyobb szerű birtokparcellázásokra, éppúgy, mint a nagyobb városok határaiban is. Minden más termelési ág, az erdőgazdaságot kivéve, egyaránt helyet foglal a kis- és a nagybirtok üzemében. Még a szarvasmarha tenyésztése sem mutat kevésbé jó eredményt a Hautes Pyrénées kisgazdaságaiban, mint akár a Charolais nagy mezőgazdasági telepein és majorjaiban. Szinte biztosan állítható, hogy a kis mezőgazdasági üzemeknek nem kell tartaniok a nagyok versenyétől; sőt a különféle gazdasági szövetkezetek, melyek a vétel és eladás, a hitel és biztosítás előnyeit a kisgazdákra mind szélesebb körben kiterjesztik, a jövőben még inkább megerősítik majd e társadalompolitikai szempontból oly fontos osztálynak már a jelenben is kielégítő helyzetét.

Franciaországban tehát a nagybirtok nem áll a kisbirtok felett a termelés hozadékát tekintve; ez a nagybirtok kezeléséhez szükséges munkaerő elégtelenségében leli magyarázatát. A termelés egyik főtényezője az emberi munka, mely ha elégtelen, a tőke is lassan elhagyja a productiv termelést s más előnyösebb elhelyezést keres, sokszor külföldre vándorol. A munkáshiány következtében a francia nagybirtok mindinkább elveszti vezető szerepét és igazi hivatásának nem tud megfelelni; többé nem belőle indulnak ki a technikai újítások, nem kísérleti állomás többé, szóval nem szolgálhat berende-

zéseitevel mintául a kisbirtoknak. Pedig ebben volt eddig a francia nagybirtok létjogosultsága; fenmaradhatásának alapjait újabban erősen veszedelemmel fenyegeti a mind érezhetőbbé váló munkáshiány, a vidék elnéptelenedése. Sajnálatos Franciaországban a nagybirtoknak az újabb időben mutatkozó hanyatlása, mert a rendelkezésre álló tőke folytán igen fontos gazdasági szerepre volna még ma is hivatva. PLINIUS-nak ez a mondása: »*Latifundia perdidere Italiam*« nem alkalmazható Franciaországra, hiszen ott, mint már említettük, a nagybirtok terjedelemben általában a mi középbirtokunk alsó határának felel meg.

A nagybirtok igenis megbénította s még ma is károsan hat a mezőgazdaság fejlődésére Írlandban, Spanyolországban, Itáliában és Oroszországban, mert itt mindenütt ez a birtokkategória aránytalanul nagy, ennél fogva a belterjesebb művelésre nem alkalmas, a tulajdonos nem törődik a személyes vezetéssel absentista, a meghatalmazottaktól s közvetítőtől kiszarolt paraszt pedig oly alacsony ellenszolgáltatást kap munkájáért, hogy abból megtakarítani és idővel földet szerezni neki lehetetlen.

Franciaországban a kisbirtok a nagybirtokkal szemben egyre tért nyer, pedig a földbirtokkal járó terhek a kisbirtokra aránytalanul súlyosabban nehezednek. Különösen a forgalmi adók és az átruházással járó a legtöbb esetben haszontalan formások a földbirtokosnak nagy ellenségei. EMILE FAGUET, midőn a francia örökösödési jogot tárgyalja kapcsolatban a birtokátruházást kíméletlenül sújtó forgalmi adókkal, ironikusan megjegyzi: »il sera bientôt ruineux d'héritier«, az örökség ma már valósággal tönkreteszi az embert. És ez iróniában sok az igazság, mert pl. a házastársak az új örökösödési törvény szerint az örökölt vagyon után 7.5%-ot fizetnek, az oldalági örökösöktől pedig 18.5%-ot követel a kincstár, ami a birtoknak nem kevesebb, mint hét évi hozadékát vonja el a gazdától. E helytelen örökösödési jogrend mellett természetes következmény az, hogy az adóalany igyekszik kibújni a megadóztatás alól, a pénzügyi hatóságok kijátszására törekszik. Ime egy másik ok, mely a tőkét a mezőgazdasági termelés elhagyására készteti; a felhalmozott tőke ahelyett, hogy a modern technikai eszközök, berendezések megszerzésére fordíthatnák, értékpapírokban keres menedéket, mert az

ingó vagyon könnyen kisiklik az adóközegek kezei alól. Már 1895-ben észreveszi néhány francia nemzetgazda a veszedelmet; szerintük a jövőben mind több és több tőke fogja otthagyni a productiv termelést, hogy a nyomasztó adóteher alól meneküljön, mely sok esetben a vagyon tekintélyes hányadának confiscatiójával jár.

A nemzeti lét organismusának helyes működéséhez a francziák a kisbirtok újratereztését a legfőbb feltételnek tekintik. Az utolsó három évtized alatt igen különböző fontosságú és értékű reformok láttak egymásután napvilágot, mindmegannyi a parasztbirtok továbbfejlesztése érdekében. Eleinte szerény keretek közt indult meg az újítások sora: elsőben csupán az adóreform, majd a végrehajtási eljárás újjászervezése került szóba, később az egész jelzálogrendszer átalakítása, végül az örökösödési törvény megváltoztatása oly értelemben, hogy az örökösödési jog szabad végrendelkezési joga elismertessék. Mindezek a reformok a parasztbirtokot azon hármassal terhelte, melyek súlyát a parasztság alatt egészen a legújabb időkig roskadozott. Ez a hármassal terhelte a záloglevelek értékének bizonytalansága, a földbirtokos nagymérvű eladósodása és a birtok túlságos elaprózódása volt. Az általában helyes irányú törekvések megvalósítását azonban hosszú ideig gátolták a napi politika pártküzdelmei, midőn sokszor a legjelesebb törvényhozó is áldozatul esett a folytonos és semmi sociális érdeket nem tekintő választási harcoknak.

Mégis a harmadik republica számos jelét adta annak, hogy mindig szem előtt tartotta a mezőgazdasági osztályok érdekeit, különösen pedig a parasztbirtok volt mindenkor gondoskodása tárgya. Ezért nem túlzás, ha RUAU, a kiváló politikus azt mondja: *»la troisième république avait sauvé la petite propriété paysanne.«*

E szavak széleskörű agrárius program megvalósítását jelentik: mögöttük rejtőzik a mezőgazdasági szakoktatás szervezése, a mezőgazdasági termékeket védő vámok kiterjesztésével és emelésével kapcsolatosan egész sereg defensiv intézmény életbeléptetése; a kiválóan fontos üzemeknek jutalmak nyújtásával való serkentése, az állategészségügy reformja, Végül a szabad társulás hathatós elősegítése és támogatása.

Mégis 1908 ig a törvényhozó intézkedései általában

mind védő természetűek, s a kisbirtok megszerzésének a megkönnyítésére közvetlenül semmi sem történt. Még a *Crédit Foncier*, ez az elsőrangú nagy hitelintézet sem tett semmit a kisbirtokosok érdekében, mert elsősorban az a feladata, hogy hosszúlejáratú kölcsönöket nyújtson azoknak a gazdáknak, kiknek nagyobb tőkére van szükségük, hogy a különféle földjavítások, öntözés, alagsövezés, gazdasági gépek beszerzésének a költségeit fedezni tudják. De ezek is mily szigorú feltételek mellett kapják kézhez a szükséges tőkét; a kölcsön összege nem haladhatja meg az ingatlan értékének a felét, a szőlő- és erdőbirtoknál pedig annak egyharmadát. E feltételeket csak a nagyobb birtokos fogadhatja el, kinél a birtok értéke akkora, hogy a bizonyos hányadnak megfelelő kölcsönvett tőke elégséges a szükséges beruházások megtételére. E mellett a *Crédit Foncier* egyáltalán nem is folyósít kisebb kölcsönöket, mert az 5.000 franknál alacsonyabb ügyletek a rendkívül súlyos kezelési költségek s más kiadások folytán egyenlően terhesek, mint a kölcsönvevőre, mint az intézetre magára; az adós fizetéseképtelensége esetén pedig a bírói végrehajtásból származó illetékek az eladási árat teljesen felemésztik. Végül a *Crédit Foncier* elsősorban a városi ingatlanokra nyújt hitelt; amennyiben a földbirtok hitelügyletei körébe esik az ezekből származó haszon, azt mondhatni, kizárólag a nagy- és középbirtok közt oszlik meg.

1898-ban a RIBOT-féle törvény indokolása arról a földműves osztályról, melyet kívánatos volna a megélhetést biztosító földtulajdonhoz juttatni, a következőket mondja: 585.623 bérlőnek nincsen saját földbirtoka; 123.297 felesbe dolgozó földművesnek magának is van némi kis földje, de 220.871-nek nincs semmije; 588.950 mezőgazdasági munkásnak van egy kis darabka földje, de 621.131-nek semmije sincs; végül az egyéb őstermelési foglalkozások körébe tartozó népességből 1,832.174 egyénnek éppenséggel semmije sincs. E földnélküli tömeg helyzetén akart segíteni a RIBOT-féle törvény, azzal, hogy számára az ingatlan birtok megszerzését törekedett megkönnyíteni; az általa nyújtott kedvezmények közt említésre méltó első sorban az az intézkedés, mely a kisbirtokosnak rendkívül alacsony (3.5%-os) hosszúlejáratú, rendszeren 25 év alatt törlesztendő kölcsönt biztosít. Különösen azt a körülményt kell kiemelnünk, hogy a törvényhozó a

tőke visszafizetésére hosszú időt enged: ez az ingatlan megszerzésénél még fontosabb, mint az alacsony kamatláb.

Az államra nagy terhet ró az alacsony kamat biztosítása; hiszen ő maga 3.5%-ot fizet a magánosoknak. De a kisbirtok érdekében hajlandó arra, hogy az így nyert tőkét 2% mellett külön erre a célra vidékenkint alakult hitel-szövetkezeteknek engedi át s rájuk bízva a fáradságos és különösen a helyi viszonyok alapos ismeretét feltételező közvetítést, mely decentralisáció nélkül alig volna képzelhető. Ez intézetek (a törvény *Sociétés tampons*-nak nevezi őket) az államtól nyert tőkét 3.5% mellett osztják szét a hitelre szoruló kisbirtokosok és földművesek közt. Azonban elvben bár helyesek a törvényhozó intenciói, hogy a gyakorlatban keresztülvihetők legyenek, ahhoz a törvény rendelkezéseinek bizonyos mértékben való kiterjesztése már most kívánatosnak látszik. A közvetítő intézetek ugyanis csak legfeljebb egy hektár kiterjedésű föld megszerzését tehetik lehetővé, illetőleg 1.200 franknál nem adhatnak magasabb kölcsönt. E tekintetben a francia törvényhozónál sokkal bőkezűbb a dán, ki a maximumot négy hektárban, illetőleg a vételárra fordítható legmagasabb kölcsönösszeget 5.600 frankban állapítja meg: továbbá az angol, aki szerint az állami támogatással létesítendő parasztbirtok maximalis terjedelme 50 acres (circa 24 hektár), illetőleg a kincstár oly finánciális előnyöket biztosít, melyekkel mintegy 1.250 korona évi hozadék is elérhető, tehát jóval több, mint amennyire a francia törvény az egész kölcsönösszeg maximumát teszi. Pedig a termékenyebb vidéken, mint az ország északi részén a *Pas de Calais* egész kerületében alig szerezheti meg a paraszt az egy hektár földet 1.500 frankon alul. Igen sok département-ban az egy hektárnyi silány föld hozadéka nem elég egy egész család fentartására; ily kis területen csupán az intenzív kerti gazdaság biztosíthatja a megélhetést; azonban ez a termelési ág jóformán kizárólag csak a városok közelében üzhető. Kényeknek vagyunk arra a következtetésre jutni, hogy kétes a RIBOT-féle reform értéke, ha attól kell tartani, hogy a földműves, ki néhány évi keserves munka után belátja, hogy a csekély földterületen nem bír megélni, kénytelen a nagy áldozatok árán szerzett birtoktól ismét megválni. Ebben az esetben a földműves helyzetének javítását célzó újítás, nemhogy

segített volna, hanem a parasztot egyenesen a legszerencsétlenebb vállalkozásba vitte bele. Ha a francia törvényhozó az angol és dán példa után indul, nem jutott volna ide. Megemlítjük, hogy REY a senatus egyik ülésén már 1909-ben a törvény által előírt maximumnak 2 hektárra, illetőleg 6.000 frankra való emelését sürgeti.

Az új törvény előnyeit élvezni akaró földművesnek, mezőgazdasági munkásnak stb. köteleznie kell magát arra, hogy a megszerzett földet saját maga vagy családtagjai fogják művelni; azt bérbe nem adhatja, el sem idegenítheti, csupán vis major esetén; a kölcsönvevőnek érdemesnek kell lennie az állami támogatásra; ezt némi félretett, megtakarított összeggel kell igazolnia, melylyel hozzájárul a vételárhoz és amely nem lehet kisebb az általa öhajtott kölcsön egyötödénél. Nem kap tehát pusztán alamizsnát, hanem igenis módjában áll, hogy kitartó munkájával, szorgalmával a birtokosok sorába emelkedjék. Az egyesnek ezt a kitartását, ezt a munkáját mintegy előre honorálja a köz. Mily felemelő erkölcsi magaslaton áll a RIBOT reformja. Annál inkább sajnálatos azonban, hogy a pénzügyi szempontból származó szűkmarkúság nagy akadályokat gördít gyakorlati keresztülvitele elé. Tudomásunk szerint eddig mindössze három helyen kísérleteztek a közvetítő hitelintézetekkel, de úgy Játzik nem nagy eredménnyel. Az alig másfél százalék, mi a közvetítésből nekik jut, oly kevés, hogy a felállításukhoz szükséges alaptőkét igazán csak philantrópok adhatják össze.

Befejezésül még néhány szót kell szólanunk a francia *homestead*-ről. Alig másfél éves a francziáknál a házhelymentesítő intézmény s így eredményekről még nem számolhatunk be. A közvélemény nagy lelkesedéssel fogadta s kiváló szakférfiak, mint BAUCHERY, VÉRAX, BERTINIS igen sokat várnak ez újítástól, melynek célja főleg a vidéki népesség elvándorlását megakadályozni azzal, hogy a létminimumot alkotó birtok nem kerülhet végrehajtás alá.

A francia törvényhozó előtt is mintául az amerikai intézmény állott; mégis a két rendszer között több lényeges különbség van. A legfőbb mindenesetre, hogy az amerikai törvény megengedi a jelzálogi megterhelést, sőt a feleség beleegyezésével a mentesített tulajdon átruházását is, míg a francia törvény a birtokot sokkal nagyobb védelemben ré-

szesíti, mert eltiltja a *bien de famille* bármilyen megterhelését, sőt minthogy a legfeljebb 8.000 frank értékű ház és kis darab föld a *Code civil*-ben előírt örökségi felosztást nem bírná el, a törvényhozó kimondja, hogy a bíróság a felosztást elhalaszthatja addig, míg a kiskorú örökösök mind teljes jogúakká válnak. Az amerikai homestead intézménye csak segítségére akar lenni a gazdának, hogy az Egyesült-Államokban oly gyakran és váratlanul fellépő gazdasági válságokon átsegítse, de a saját hibájából eredő, gazdasági bukás ellen nem nyújt neki védelmet. Azzal, hogy a francia intézmény a gazdát szinte saját maga ellen védelmezi, sokkal messzebb fekvő czélt szolgál, mint az amerikai. Franciaországban a törvényhozás a *bien de famille* megteremtésével a kisbirtok megkötésére, fentartására, konzerválására törekszik, hogy erős parasztbirtokos osztály keletkezhessek s így közvetett utón egyszersmind a vidék elnéptelenedésének is gátat lehessen vetni.

A parasztbirtokos osztály további megerősödésében látják a francziák a nemzeti erő legfőbb forrását, azért agrárpolitikájuk egyik vezérelve a parasztbirtok jövőjének biztosítása minden lehető eszközzel és módon. Az eddig elért eredmény nem kicsinylendő; a kisbirtok francia földön ma már erősen megvetette lábát és remélhető, hogy ha a *bien de famille* előnyei a nép között általánosan ismertté válnak, meg fog csappani a városokba való tömeges tódulás. Sőt a helyes birtokpolitikai intézmények, melyeket a francia törvényhozás különösen az utolsó években megteremtett, talán enyhíthetik egy időre a nemzeti veszedelmet is, mely Franciaországot pusztulással fenyegeti. Enyhíthetik, de meg nem szüntethetik. A népesség szaporodásának csökkenéséért, a születések számának korlátozásáért csupán a helytelen birtokeloszlást felelőssé tenni teljesen téves felfogás, mert egy általános társadalmi jelenségben gyökeredző kérdést, mely első sorban erkölcsi morális természetű, csupán gazdasági alapon megoldani nem lehet. Itt az emberi lélekre, az ember belső erkölcsi világára kell hatni tudni; ha ez nem sikerül – a nemzet jövője reménytelen.